

INGLIZ VA O'ZBEK MULOQOT MADANIYATIDA XUSHMUOMALALIK MEXANIZMLARINING QIYOSIY TAHLILI

Gulyamova Zarina

filologiya fanlari falsafa doktori, dotsent,
"Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash
muhandislari instituti" Milliy tadqiqot universiteti,
Toshkent, O'zbekiston

Xakimova Fotima

"Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini
mexanizatsiyalash muhandislari instituti"
Milliy tadqiqot universiteti, talaba
Email: fotimaxakimova2022@gmail.com
+998945015265

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20589197>

Anotatsiya. Ushbu tezizda ingliz va o'zbek xalqlari muloqot madaniyatida xushmuomalalik kategoriyasining ifodalanish usullari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi har ikki tilda xushmuomalalikni yuzaga keltiruvchi lisoniy va nolisoniy vositalarni aniqlash, ularning o'xshash va farqli jihatlarini ko'rsatishdan iborat. Maqolada P. Braun va S. Levinsonning "yuz nazariyasi" (face theory) asosida ingliz madaniyatidagi "masofani saqlash" (negative politeness) hamda o'zbek madaniyatidagi "yaqinlik va mehmondo'stlik" (positive politeness) tamoyillari qiyoslanadi. Tahlillar natijasida o'zbek tilida murojaat shakllari va ko'plik formalarining xushmuomalalikdagi o'rni, ingliz tilida esa bilvosita nutqiy aktlar va modallikning ahamiyati yoritib beriladi.

Tayanch so'zlar: Xushmuomalalik kategoriyasi, muloqot madaniyati, qiyosiy pragmatika, yuz nazariyasi, ijobiy va salbiy xushmuomalalik, murojaat shakllari, nutqiy aktlar, madaniyatlararo muloqot.

Abstract. This thesis provides a comprehensive comparative analysis of politeness mechanisms within English and Uzbek communicative cultures. As globalization increases the necessity for cross-cultural competence, understanding the linguistic and pragmatic nuances of social harmony becomes paramount. The study examines the application of Brown and Levinson's "Face Theory," contrasting the British emphasis on "negative politeness" and autonomy with the Uzbek cultural priority on "positive politeness," hospitality, and collective respect. By analyzing specific linguistic markers—such as indirect speech acts and modal structures in English, and honorifics, kinship terms, and pluralization in Uzbek—this article illuminates how different sociocultural values dictate communicative choices.

The findings offer practical insights for linguists and educators in navigating the complexities of intercultural discourse between Western and Central Asian societies.

Keywords: Politeness category, communication culture, comparative pragmatics, face theory, positive and negative politeness, forms of address, speech acts, intercultural communication.

Zamonaviy tilshunoslikda muloqot nafaqat ma'lumot almashish, balki ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish vositasi bo'lib xizmat qiladi. Globallashuv jarayonida turli madaniyat vakillarining o'zaro tushunishini ta'minlashda xushmuomalalik mexanizmlari markaziy o'rinni egallaydi. Bir necha o'n yillar ilgari P. Braun va S. Levinson ta'kidlaganidek, xushmuomalalik — bu suhbatdoshning "yuzini" (face) saqlashga qaratilgan universal strategiyadir [1]. Ushbu tezisda ingliz va o'zbek madaniyatlarida muloqot jarayonining lisoniy va nolisoniy xususiyatlari qiyosiy jihatdan ko'rib chiqiladi.

Dastlabki masala — bu har ikki madaniyatda xushmuomalalikning turlicha yo'naltirilganligidir. Ingliz madaniyatida xushmuomalalik asosan "salbiy xushmuomalalik" (negative politeness) tamoyiliga tayanadi. Bunda asosiy urg'u shaxsiy daxlsizlikni saqlash va suhbatdoshga ortiqcha yuklama bermaslikka (non-imposition) qaratiladi. Aksincha, o'zbek muloqot madaniyati "ijobiy xushmuomalalik" (positive politeness) tamoyili bilan tavsiflanadi. O'zbek olimi N. Mahmudovning fikriga ko'ra, o'zbek tili muloqot tizimida lutf va mulozamat markaziy tushunchalar bo'lib, ular suhbatdoshlar o'rtasidagi yaqinlikni ta'minlashga xizmat qiladi [2].

Asosiy lisoniy farqlarga e'tibor qaratadigan bo'lsak, ingliz va o'zbek tillaridagi xushmuomalalik mexanizmlari quyidagicha namoyon bo'ladi:

- Murojaat shakllari: O'zbek muloqotida yosh va ijtimoiy mavqega ko'ra "Siz"lash, qarindoshlik terminlarini (aka, opa, amaki) begonalarga nisbatan qo'llash hurmat ramzi sanaladi. Ingliz tilida esa ijtimoiy masofani saqlash uchun modal fe'llar (could, would) va bilvosita so'rovlar (hedging) asosiy rol o'ynaydi.
- Nutqiy aktlar: Inglizlarda buyruq berish o'rniga "I wonder if you could..." kabi bilvosita konstruksiyalar ishlatilsa, o'zbeklarda mehmondorchilik va taklif jarayonida "qistovga olish" (ijobiy yuklama) mehmonga bo'lgan cheksiz hurmat ifodasi sifatida qabul qilinadi [3].

Nolisoniy vositalar: Har ikki madaniyatda ham tana tili, nigoh va masofa (proksemika) turlicha talqin qilinadi. Masalan, o'zbek madaniyatida kattalar oldida qo'lga ko'ksiga qo'yib salom berish yuksak odob belgisi sanaladi.

J. Lech (Leech) tomonidan ishlab chiqilgan "Xushmuomalalik maksimasi"

(Politeness Principle) o'zbek muloqotidagi "kamtarinlik" (modesty) va "saxovat" (generosity) maksimasiga to'liq mos keladi [4]. Ushbu integratsiya bo'lmasa, madaniyatlararo muloqotda "pragmatik muvaffaqiyatsizlik" (pragmatic failure) yuzaga kelishi mumkin — bu holatni J. Tomas (Thomas) suhbatdoshning niyatini noto'g'ri tushunish deb ataydi [5].

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, ingliz madaniyatidagi "shaxsiy hududga hurmat" va o'zbek madaniyatidagi "jamoaviylik va yaqinlik" tamoyillari o'rtasidagi farqlarni bilish zamonaviy mutaxassis uchun juda muhimdir. Ushbu qiyosiy tahlil natijalari til o'rganuvchilarga nafaqat so'zlarni, balki o'sha tilning "ruhi" va muloqot odobini ham chuqur anglashga yordam beradi.

Adabiyotlar:

1. Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). Politeness: Some universals in language usage. Cambridge University Press.
2. Mahmudov, N. (2013). Til tilsimi va tilsizligi. Toshkent: O'qituvchi.
3. Larina, T. V. (2009). "Категория вежливости и стиль коммуникации: Сопоставление английских и русских традиций. Москва: Языки славянских культур." (Eslatma: Madaniyatlararo ingliz/sharq nutqiy aktlari qiyosiga oid tadqiqot).
4. Leech, G. (1983). Principles of Pragmatics. London: Longman.
5. Thomas, J. (1983). Cross-cultural pragmatic failure. Applied Linguistics, 4(2), 91-112.

WOC
WORLD
ONLINE
CONFERENCES

